

Oenanthe pimpinelloides L. (Beverneltorkruid): indigeniteit en onderscheidbaarheid

Victor Westhoff* & Ruud van der Meijden**

* Postbus 64, 6560 AB Groesbeek

** Nationaal Herbarium Nederland, Postbus 9514, 2300 RA Leiden

Oenanthe pimpinelloides L. (Corky-fruited Water-dropwort): indiginity and distinguishability in the Netherlands

Oenanthe pimpinelloides is a Mediterranean-Atlantic species, outside of the Mediterranean regio known from W. and C. France, the South of England and Wales, W.-Ireland, as well as some scattered localities in W. Flanders and the Southern half of the Netherlands. Hitherto, the localities in the Netherlands have been considered adventitious occurrence. Thanks to a critical reappraisal it is likely, however, that the specimens collected in 1914–1917 on grassland along the small river Linge near Gorinchem belonged to an indigeneous population. In 1998–'99, a population of the species was observed and studied near the river Meuse in North-Brabant, in a pasture to be assigned to the community *Arrhenatheretum elatioris*. In Belgium and France *O. pimpinelloides* occurs in the same or a similar community. It seems likely, therefore, that in the Netherlands *O. pimpinelloides* is an indigenous species, reaching here the Northern limit of its area, and perhaps gradually enlarging it.

In juni 1998 trof de eerste auteur bij Vianen (N.-Br.) een populatie aan van een bloeiende, maar nog niet vruchtdragende *Oenanthe*-soort.¹ Naar de kenmerken te oordelen kon dit zowel *Oenanthe lachenalii* zijn (een halofyt, verspreidingsoecologisch dus niet waarschijnlijk) als *Oenanthe pimpinelloides*, wat ook niet waarschijnlijk leek. De nadere beoordeling werd dus uitgesteld: op 18 juni 1999 werd het terrein opnieuw bezocht. Ditmaal bestond de populatie zowel uit bloeiende als uit fructificerende planten, wat determinatie tot *Oenanthe pimpinelloides* mogelijk maakte. Het kenmerk van *O. pimpinelloides* dat de talrijke draadvormige wortels eindigen in een kleine, ronde tot ovale knol, is niet onderzocht, om de standplaats niet te verstoren. Omdat deze soort in de Flora van Nederland² wel genoemd wordt, maar zonder vermelding van de kenmerken, terwijl ook verwarring met andere soorten mogelijk is, volgt hier een kort overzicht van de diagnostische kenmerken van 4 sterk op elkaar gelijkende *Oenanthe*-soorten^{3,4}, met de bijbehorende detailfiguren uit de Flore Générale de Belgique (zie Fig. 1).⁵

Oenanthe pimpinelloides L.: wortelknolletjes eivormig, vrij plotseling in een dun, steelachtig deel versmald. Schermstralen 6–15, evenals de bloemsteeltjes na de bloei verdikt. Omwindselbladen (0–)2–5. Kroonbladen zeer ongelijk, de randbloemen duidelijk stralend. Helmknoppen wit of beige. Vruchten nagenoeg cilindrisch, aan de top niet versmald, tesamen een afgeplat schermpje vormend. Bloeitijd juni-juli.

Oenanthe silaifolia Bieb.: wortelknolletjes verlengd, geleidelijk naar de stengelvoet versmald. Stengel hol. Schermstralen 4–10, evenals de bloemsteeltjes na de bloei verdikt. Omwindselbladen 0 of 1. Kroonbladen zeer ongelijk, de rand-

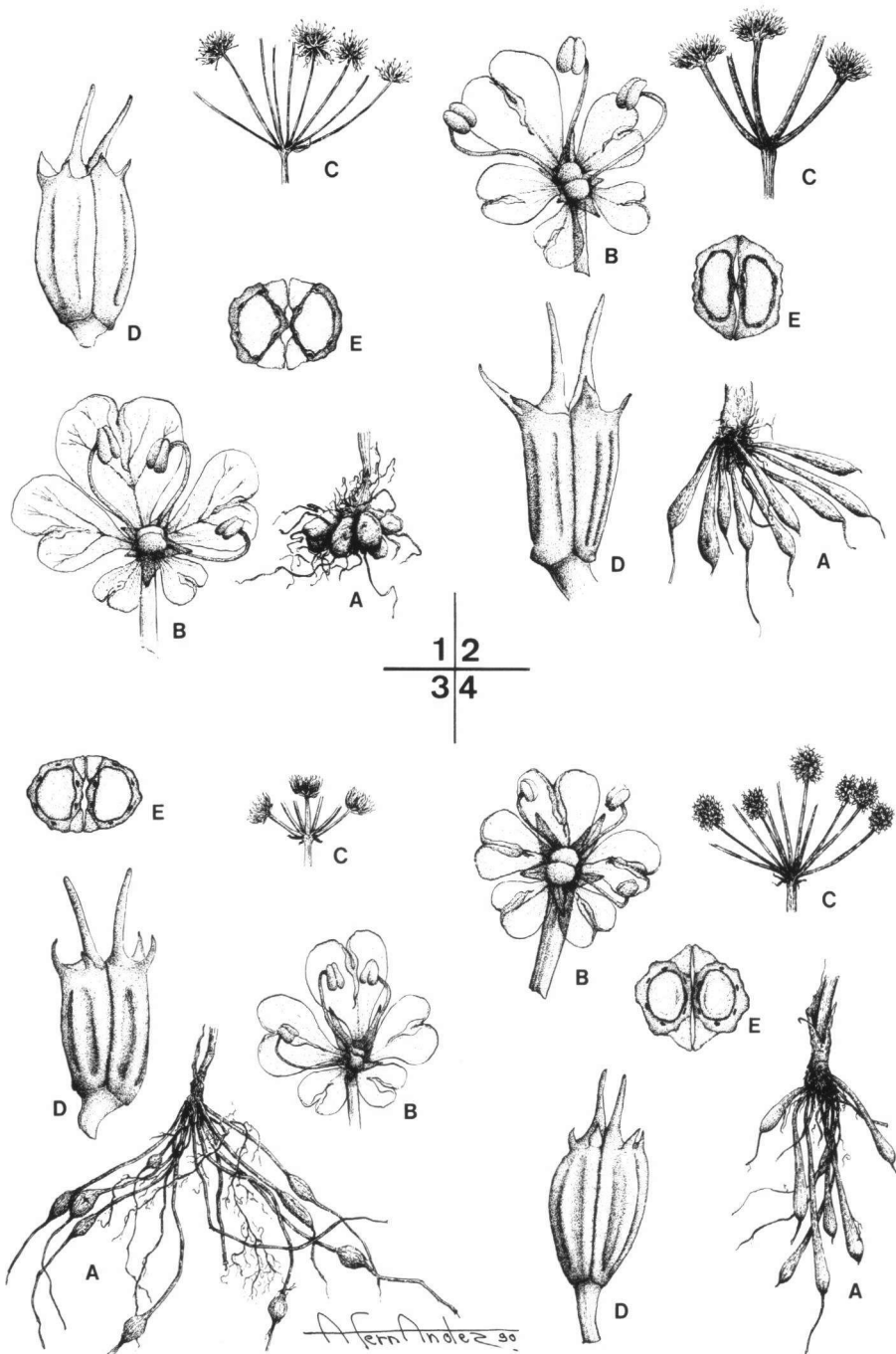

Fig. 1. 1 = *Oenanthe peucedanifolia* Pollich; 2 = *O. silaifolia* Bieb.; 3 = *O. pimpinelloides* L.; 4 = *O. lachenalii* C.C.Gmel. A: Wortelknolletjes (x 1/2); B: Bloem (x 9); C: Schermpje in vrucht (x 1/2); D: Zijaanzicht vrucht (x 6); E: dwarsdoorsnede vrucht (x 9).

bloemen duidelijk stralend. Helmknoppen donkerrood. Vruchten aan de top meestal iets breder dan aan de voet, aan de top niet versmald, tesamen bolvormig. Bloeitijd mei-juli.

Oenanthe lachenalii C.C.Gmel.: wortelknolletjes langwerpigeivormig, geleidelijk naar de stengelvoet versmald (kenmerk soms moeilijk waar te nemen: de wortelknolletjes zijn vaak een eindje van de stengelbasis verwijderd en blijven vaak dun). Stengel meestal gevuld (soms met een centrale holte in de oudste stengels). Schermstralen (4-)7-13(-23), evenals de bloemsteeltjes na de bloei niet verdikt. Omwindselbladen (1-)3-8 (vaak ontbrekend bij het centrale scherm). Kroonbladen weinig ongelijk, de randbloemen niet of nauwelijks stralend. Helmknoppen helder roze. Vruchten aan de top en de voet versmald, tesamen bolvormig. Bloeitijd juni-aug.

Oenanthe peucedanifolia Pollich: wortelknolletjes eivormig en dicht bij de stengelvoet geplaatst. Stengel hol. Schermstralen (4-)5-10(-14), evenals de bloemsteeltjes na de bloei niet verdikt. Omwindselbladen 0 of 1. Kroonbladen zeer ongelijk, de randbloemen duidelijk stralend. Helmknoppen wittig of iets rozig. Vruchten aan de top en de voet versmald, tesamen bolvormig. Bloeitijd mei-juli. [De soort is in Nederland eenmaal adventief gevonden, maar zou hier mogelijk weer kunnen worden gezien.^{2]}

De groeiplaats van de *Oenanthe pimpinelloides*-populatie bevindt zich bij Vianen bij Cuyk (N.-Br.), uurhok 46.32, coördinaten: 185,9-414,0. Het betreft een matig vochtig hooiland aan de voet van de Graafse Dijk (een binnendijk), aan de zuidzijde. Vanaf 1992 wordt het niet meer bemest, wel eenmaal per jaar gemaaid. Van de populatie ter plaatse is materiaal verzameld, deze collectie is opgenomen in het Leidse herbarium (NHN-L). De hier volgende opname geeft de vegetatie weer.

Nr. V.W.99009, 18 juni 1999.

Proefvlakte 20 m². Kruidlaag 100 %, 5-40 cm hoog, de stengels van *Oenanthe pimpinelloides* iets boven de overige vegetatie uitstekend. Geen moslaag.

<i>Oenanthe pimpinelloides</i>	2a.1-2	<i>Trifolium repens</i>	1.2
<i>Dianthus deltooides</i>	+1-2	<i>Rumex acetosa</i>	+1
<i>Agrostis stolonifera</i>	3,5 ⁶	<i>Ranunculus acris</i>	+1
<i>Poa trivialis</i>	2b,5	<i>Dactylis glomerata</i>	+2
<i>Ranunculus repens</i>	2b.1	<i>Arrhenatherum elatius</i>	+2
<i>Holcus lanatus</i>	2b.2	<i>Lolium perenne</i>	+2
<i>Bromus hordeaceus</i>	2a,5	<i>Vicia sativa</i> subsp. <i>nigra</i>	+1
<i>Cerastium fontanum</i> subsp. <i>vulgare</i>	2a.2	<i>Crepis capillaris</i>	+1
<i>Trifolium dubium</i>	1.2		

Het verschijnsel dat de stengels met bloeiwijzen zich boven de andere vegetatie verheffen, namen wij (onafhankelijk) ook waar bij verschillende populaties in Frankrijk. Weeda⁷ merkt dienaangaande op: [Alle soorten *Oenanthe*] "zijn slecht opgewassen tegen andere tweezaadlobbige planten van gelijke hoogte. Vaak groeien ze temidden van tamelijk lage vegetatie, waar ze duidelijk boven uitsteken".

Hoewel alle kentaxa van het Arrhenatheretum elatioris in deze opname ontbreken, kan de fytoceenose op grond van de betreffende tabel 16.5⁸ toch tot die associatie gerekend worden, en wel als een soortenarme vorm van de subassociatie 'typicum'. Er is hier geen sprake van een rompgemeenschap. Onder meer het relatief hoge aandeel aan *Bromus hordeaceus* en het voorkomen van *Trifolium dubium* en *Crepis capillaris* wijzen op een relatief 'schrale' vegetatie van een betrekkelijk droge en voedselarme standplaats⁹; ze gaat daarmee enigszins in de richting van het Arrhenatheretum luzuletosum campestris.

Opvallend is het voorkomen van *Dianthus deltoides*. Dit is een kensoort van een graslandassociatie van drogere en schralere standplaatsen: het Festuco-Thymetum, dat behoort tot het verbond Plantagini-Festucion, de orde Trifolio-Festucetalia ovinae en de klasse Koelerio-Corynephoretea.¹⁰ Deze soort is plaatselijk vrij algemeen op zandgrond in het stroomgebied van de Overijsselse Vecht en de Dinkel, zeldzaam in het Renodunale district, en overigens zeer zeldzaam, ten dele wel verwilderd of adventief.² Weeda¹¹ schrijft dienaangaande: "komt hier en daar aangevoerd voor, met zand en wellicht ook soms met graszaad", en elders¹²: "tegenwoordig komt de Steenanjer hoofdzakelijk voor in schrale wegbermen en op kanaaldijken, nog steeds het meest in Overijssel, maar ook langs enkele Noordbrabantse kanalen". Het relatief schrale karakter van de vegetatie bij Vianen (zie boven) komt wel met de oecologische preferentie van *Dianthus deltoides* overeen.

De vraag is nu, hoe we dit voorkomen van *Oenanthe pimpinelloides* kunnen beoordelen. De soort heeft een mediterraan-atlantisch areaal. Zij komt voor in alle landen van de mediterrane regio, en verder in West- en Centraal-Frankrijk¹³, Engeland zuidelijk van de lijn Worcs – E. Suffolk, Z. Wales (Mons)^{14 15}, W. Ierland (Co Clare)¹⁴, en ook in Vlaanderen. Van de 4 uit Vlaanderen bekende vindplaatsen³ lagen er 3 dicht bij elkaar.¹⁵ Op een ervan, bij Wingene, is zij sinds 1973 bekend, en ook in 1999 nog waargenomen.¹⁵

De eerste opgave (1869) van het voorkomen van *Oenanthe pimpinelloides* in Nederland is te vinden in de flora van Oudemans.¹⁶ De auteur vermeldt slechts, dat deze soort in "vochtige weilanden" groeit, en dat ze behoort "tot de zeldzamere planten van ons vaderland". Localiteiten worden niet genoemd.

Volgens de collecties van het Nationaal Herbarium Nederland in Leiden is de soort in Nederland tot dusver op vijf locaties gevonden:

- 1914–1917: Gorkum, weiland aan de Linge;
- 1918: Weert, ontginning 't Karelke;
- 1936, 1937: Den Haag, Zuiderpark;
- 1991: Beverwijk, Schans;
- 1998, 1999: Vianen (N.-Br.).

De vermelding in de Belgische Flora dat *Oenanthe pimpinelloides* in Zeeland waargenomen zou zijn¹⁷ is niet in de volgende editie⁴ overgenomen. De localiteiten Weert en Beverwijk betreffen stellig een adventief voorkomen. Van de vindplaats Zuiderpark bij Den Haag is verder niets bekend, maar gezien de aard van deze localiteit kan hier o.i. niet aan indigeniteit gedacht worden. Anders is het echter gesteld met de vindplaats Gorkum. *Oenanthe pimpinelloides* is hier driemaal ver-

zameld; in 1914 en 1915 door J.Th. Henrard, in 1917 door A.W. Kloos (in het laatste geval abusievelijk als *O. lachenalii*). Henrard¹⁸ schrijft dienaangaande: “In hoeverre we hier met een werkelijke indigeen te doen hebben, is moeilijk uit te maken daar de plant in een weiland werd aangetroffen in de buurt van ’t bekende met zoveel succes bezochte aanvoerterein aan de Linge, zoodat het mogelijk is dat de plant met resten graanafval op dat weiland is terecht gekomen”. Wij menen dat het uitgesloten is dat *O. pimpinelloides* met graanafval in een weiland zou zijn gekomen. Geen enkele boer zou het in zijn hoofd halen, graanafval te storten op een weiland dat zijn eigendom is; de stadsmens Henrard had vermoedelijk weinig begrip van het agrarisch bestel. Wij achten het dan ook waarschijnlijk, dat die localiteit bij Gorkum een indigeen voorkomen betreft, aan de noordoostgrens van het areaal van deze soort.

Een oordeel omtrent de indigeniteit van *Oenanthe pimpinelloides* wordt beïnvloed door het gegeven dat de standplaats bij Vianen, vrij vochtig Glanshavergrasland, triviaal aandoet en geenszins zeldzaam is. Blijkens onze ervaringen van diverse localiteiten in Frankrijk is dit echter het normale milieu van *Oenanthe pimpinelloides*. De Franse Flora¹⁹ vermeldt de soort voor “prairies et fossés”; de Belgische⁴ noemt als standplaats “moerassige graslanden, natte boswegen”; de Britse¹⁴ schrijft: “marshes, ditches and other wet ground”.

De vraag is nu, hoe de vindplaats bij Vianen beoordeeld moet worden. Is dit een adventief voorkomen, of is de plant verwilderd, of is het een geval van floravervalsing, of hebben we hier te maken met een nieuwe indigeen? Hoe lang de planten daar ter plaatse al groeien, is niet te zeggen. De eigenaar van het terrein heeft de planten niet eerder opgemerkt, maar hij acht recente vestiging niet waarschijnlijk.²⁰ Verwildering achten wij zeer onwaarschijnlijk; nergens in de verre omgeving wordt *Oenanthe pimpinelloides* aangeplant, heemtuinen zijn niet in de buurt. Floravervalsing kan niet worden uitgesloten, maar ligt in die louter agrarische omgeving niet voor de hand; toeristen en “natuurverbetersaars” hebben er weinig te zoeken.

Het is echter wel mogelijk dat we hier met een adventief te maken hebben. Daartoe zou kunnen pleiten dat op de localiteit ook *Dianthus deltooides* voorkomt. De Graafse Dijk, waaraan de groeiplaats grenst, is niet recent veranderd, maar zou vroeger opgehoogd kunnen zijn met aangevoerd zand. Anderzijds valt op te merken, dat *Dianthus deltooides* ook elders in Noord-Brabant langs kanaaldijken is waargenomen¹², en dat de (nieuwe) vindplaats van Steenanjer niet uit de toon valt in het recente verspreidingspatroon.²¹ Ook de omstandigheid dat *Dianthus deltooides* hier niet in zijn optimale milieu groeit – zulks in tegenstelling tot *Oenanthe pimpinelloides* – doet aan een adventief optreden denken. Het eventueel adventieve, althans synantropische, karakter van het voorkomen van *Dianthus deltooides* hoeft echter niet hetzelfde in te houden voor *Oenanthe pimpinelloides*. De normale habitats van beide soorten zijn zeer verschillend (zie boven), en hun localiteiten in België en Luxemburg sluiten elkaar nagenoeg uit.²² Bovendien groeit de populatie van *Oenanthe pimpinelloides* hier in de voor haar optimale, ‘normale’ vegetatie; wij zijn dan ook geneigd het als een toeval te beschouwen dat deze twee soorten bij Vianen samen voorkomen.

Het is opmerkelijk, dat in hetzelfde jaar 1999 een tweede zeer zeldzame *Oenanthe*-soort werd herontdekt, te weten *O. silaifolia*, in twee hokken langs de

Maas bij Stevensweert.^{23 24} Uit vergelijking van beide waarnemingen blijkt dat zij noch geografisch, noch oecologisch overeenkomst vertonen. Van *O. silaifolia* wordt wel terecht verondersteld, dat deze plant door de rivier is aangevoerd. Voor *O. pimpinelloides* is dit niet aannemelijk. De groeiplaats bij Vianen ligt boven het hoogwaterniveau van de voormalige Beerse Overlaat en bovendien aan de landzijde van de vroegere keerdijk.

Conclusie

Op grond van bovenstaande overwegingen zijn wij van mening, dat we *Oenanthe pimpinelloides* als een echte indigeen moeten beschouwen. Zij zal worden opgenomen in de Rode Lijst, en wel in de (nieuwe IUCN-)categorie 'Gevoelig-1'.²⁵ Het kan zijn, dat we hier te maken hebben met een geleidelijke spontane noordwaartse uitbreiding van het areaal als gevolg van het warmer worden van ons klimaat.

Reeds Oudemans¹⁹ heeft voor deze soort de Nederlandse naam 'Bevernelbladig Torkruid' ingevoerd; deze naam is door De Langhe et al.¹⁷ verkort tot 'Beverneltorkruid', hetgeen is overgenomen in de Nederlands-Belgische naamlijst.²⁶

1. De andere excursiedeelneemers waren mevrouw J.N. Westhoff-de Joncheere en C.W.P.M. Blom.
2. R. van der Meijden, 1996. Heukels' Flora van Nederland, ed. 22: 313. Groningen.
3. R. Fabri, 1993. Umbelliferae. In: Flore Générale de Belgique 5: 204–222.
4. J. Lambinon et al., 1998. Flora van België, het Groothertogdom Luxemburg, Noord-Frankrijk en de aangrenzende gebieden, 3e druk: 480–482. Meise.
5. Deze plaat is met toestemming overgenomen uit: R. Fabri, 1993. Flore Générale de Belgique. Spermatophytes. Volume V – Fascicule 2: 215. Meise.
6. V. Westhoff, J.H.J. Schaminée & A.H.F. Stortelder, 1995. De analytische fase van het vegetatieonderzoek. In: J.H.J. Schaminée et al. (red.), De Vegetatie van Nederland 1: 74–75. Leiden.
7. E.J. Weeda, 1987. Nederlandse Oecologische Flora 2: 263. Amsterdam.
8. A.C. Zuidhoff, J.H.J. Schaminée & R. van 't Veer, 1996. Molinio-Arrhenatheretea (Klasse der matig voedselrijke graslanden). In: J.H.J. Schaminée et al. (red.), De Vegetatie van Nederland 3: 163–226. Leiden.
9. Gesprek tussen V. Westhoff en J.H.J. Schaminée op 15-1-2000.
10. E.J. Weeda, H. Doing & J.H.J. Schaminée, 1996. Koelerio-Corynephoretea (Klasse der droge graslanden op zandgrond). In: J.H.J. Schaminée et al. (red.), De vegetatie van Nederland 3: 61–144. Leiden.
11. E.J. Weeda, 1985. *Dianthus deltoides* L. In: J. Mennema, A.J. Quené-Boterenbrood & C.L. Plate (red.), Atlas van de Nederlandse Flora 2: 135. Utrecht.
12. E.J. Weeda, 1985. Nederlandse Oecologische Flora 1: 215. Amsterdam.
13. P. Fournier, 1977. Les Quatre Flores de la France, 2e ed.: 680. Parijs.
14. C.A. Stace, 1997. New Flora of the British Isles, ed. 2: 506. Cambridge.
15. Mondelinge mededeling H. Stieperaere (Brussel), die de soort daar ook 't eerst vond.
16. C.A.J.A. Oudemans, 1869. De flora van Nederland 2: 149–151. Amsterdam.
17. J.E. de Langhe et al., 1983. Flora van België, het Groothertogdom Luxemburg, Noord-Frankrijk en de aangrenzende gebieden: 428. Meise.
18. J.Th. Henrard, 1915. Bijdrage tot de kennis der Nederlandse adventiefflora. N.K.A.1915: 94.
19. H. Coste, 1903. Flore de la France 2: 197. Parijs.
20. Mondelinge mededeling C.W.P.M. Blom.
21. R. van der Meijden, 1999. Heukels' Interactieve Flora van Nederland. Cdrom: Atlas-module.
22. E. van Rompay & L. Delvosalle, 1979. Atlas van de Belgische en Luxemburgse flora: Kaart 634. Meise.

23. J.H.J. Schaminée, H. Duistermaat, W. de Veen & J.H.J. Klinkenberg, 1999. Weidekerveltorkruid (*Oenanthe silaifolia* M.Bieb.) terug van weggeweest. *Gorteria* 25: 103–111.
24. J.H.J. Klinkenberg meldde recent nog een tweede vindplaats (vgl. ref. 23).
25. R. van der Meijden, B. Odé, C.L.G. Groen & J.P.M. Witte (in prep.). Bedreigde en kwetsbare planten in Nederland. Toelichting op de Rode Lijst.
26. R. van der Meijden & L. Vanhecke, 1986. Naamlijst van de flora van Nederland en België. *Gorteria* 13: 150.